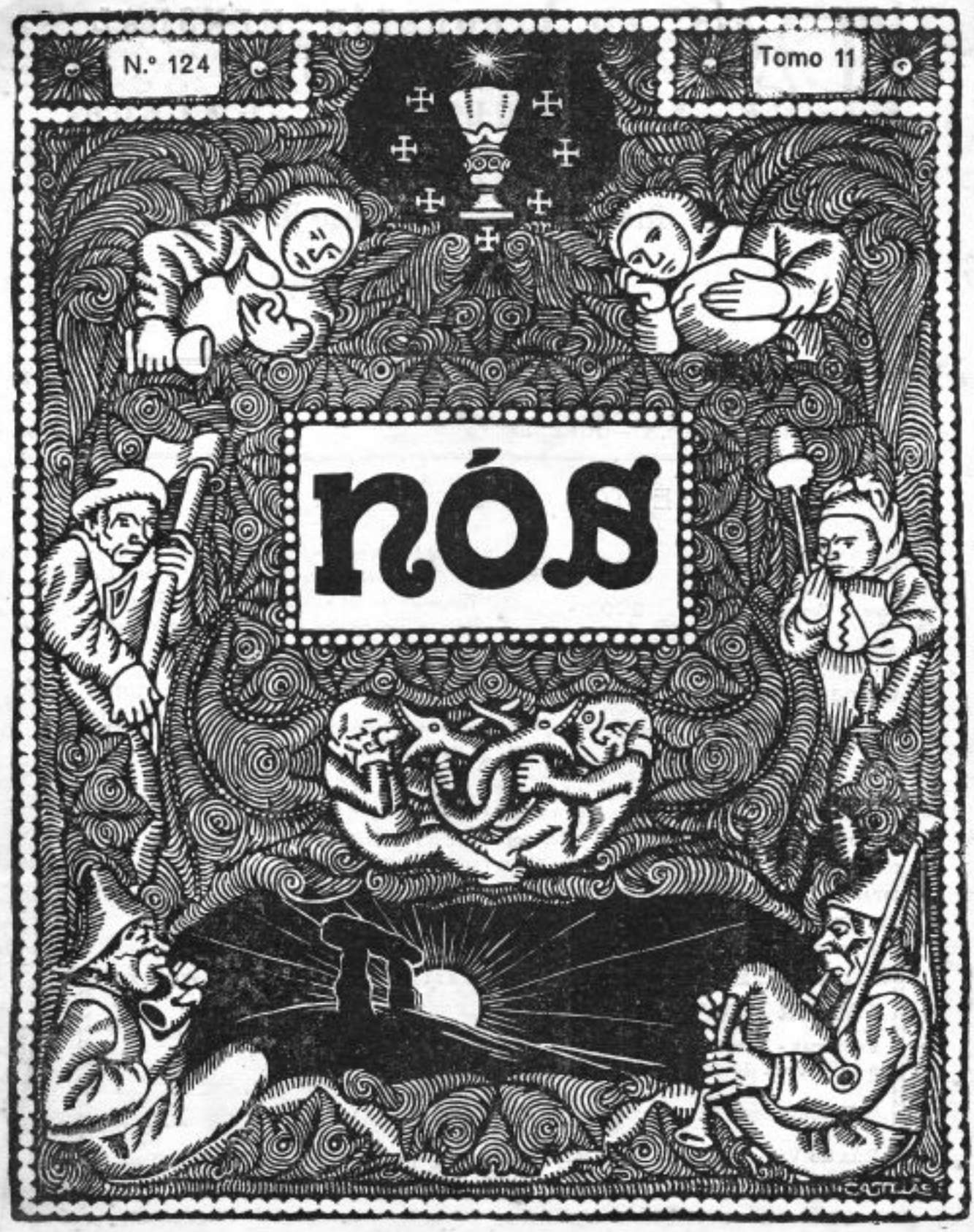
N.º 124
Tomo 11
nós

NÓS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
SANTIAGO

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Número solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará máis orixinais qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

LEMBRANZA DE XURXO LOURENZO, pol-a REDAICIÓN.
XURXO LOURENZO FERNÁNDEZ, 1910-1934, por VICENTE RISCO.
XOGARDOR DE «PORCA», DEXEÑO DE XURXO LOURENZO. †
NOTAS DO MEU DIARIO ARQUEOLÓXICO, por XURXO LOURENZO. †
MITTELEUROPA, por VICENTE RISCO.
ARQUIVO FILOLÓXICO I ETNOGRÁFICO DE GALIZA

IMPRENTA "NÓS"
Facturas - Estados - Libros - Revistas e toda crás de traballos tipográficos
Trasmitanos os seus encárregos
Rúa do Vilar, 15 SANTIAGO

Vicente Risco
Abogado
Santo Domingo, 47-2.º Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XVI ✱ Ourense Abril - Maio de 1934 ✱ Núm. 124 - 125

LEMBRANZA DE XURXO LOURENZO

Mozo, xentil, intelixente, bón. Non podemos dicir: foi. Entre os galeguistas o verbo ser non se conxuga en tempos de pasado.

Si o fixeramos ¿seríamos dínos da nosa arelanza?. Pois arelamos domear â morte co-a soia forza do amor.

Iste NÓS —endexamáis o tidoo figura tan nádo do millor do curazón— contén estudos adicados â persoalidade e â obra de Xurxo Lourenzo. Tristeira tarefa se ela for ispirada por unha intenzón de moimento funerario. Outro sentimento a preside. A saudade de un puro i-ergueito vivir non comprido.

A beleza da mocidade pide ser tratada ainda na morte, con un senso de severo heroismo resiñado. Coutando as bágoas, lembrando con seréa visión, somos fieis â leda mocidade de Xurxo i-â proieición da sua obra n'un futuro maxinado pol-o noso esprito irmán.

Querémolo estudante e galeguista, vibrando arelas xurdias â soma das torres de Sant-Yago, demandando â montana galega o segredo da yalma da Terra. Asina amado vivirá con nosco, dirá sen verbas seu consello silandeiro, nas nosas xuntanzas ha ser presenza, exempro e aición.

Cada galeguista morto tai medrar o esforzo dos que ficamos na loita fermosa i-esgrevia de arestora e de todal-as horas que Deus nos conceder. É lei de amor pra nós comprir o legado dos nosos mortos i-o de Xurxo manda pureza, rexa vontade, confianza no fito. E moi particolarmentes son compridores os mozos da sua xerazón.

Como unha lanzal arquiteitura envolveita na néboa soio deixa aduviñar suas outas torres, asina a curta vida de Xurxo deixa á maxinación irmán a saudade de que poidera ser, madurecida.

A coba nova non pide a malenconía sen cura de alcipreste. Piadosas rosas galegas e froles campesías, campean millor. Son as axeitadas â mocidade inmorrente do irmán. Orballadas pol-a nosa lembranza se non mucharán endexamáis.

XURXO LOURENZO FERNÁNDEZ 1910 - 1934

A VIDA

Xurxo Lourenzo Fernández nasceu n-Ourense, o día 11 de Febreiro do ano de 1910, n-unha vella casa da rua da Paz, número 30, frente por frente da onde nasceu e ainda mora Ramón Otero Pedrayo. A casa, propia da familia do Xurxo, é grande, con catro pisos, d'antepeitos metidos os dous primeiros, que son algo escuros, balcón voado con ferros á antiga usanza no terceiro, e galería de cristais no cuarto, qu'era onde o Xurxo e o seu irman traballaban, cheos de luz, e albiscando todal as torres, todal as chemineias e todol-os tellados d'Ourense. Sei de memoria a fachada aquela, tan século XIX, porqu'eu tamén nascín na casa fronteira.

O pai do Xurxo D. Xosé Lourenzo, era un engebre ourensán, home d'outo entendemento e de gran curazón. Tiña cartos e esprito independente e unha abondosa generosidade e cobiza de facer ben. Tiña autoridade polo seu saber, e foi un dos máis eficaces orientadores das sociedades obreiras d'Ourense. Era artista e pubricaba belas caricaturas e deseños, co pseudónimo de Tabarra. Atopou na sua dona, unha señorita de Vigo con quen casou, unha boa colaboradora na educación dos seus fillos. Tiñan tamén unha antiga casa fidalga en Facós, no concello de Lobeira, e d'iste geito, o Xurxo e máis o seu irman máis vello, Xaquín, pasaban dende nenos tempadas na aldeia e tamén en Vigo, cos seus pais, de sorte qu'os difrentes aspeutos da natureza galega foron abalando dende moi logo as suas almas.

O Xurxo foi un rapaz d'un adianto precoz, coma se viñera fadado pra grandes cousas. Tendo somentes tres ou catro anos, deprendeu il soilo a lêr. Emprincipiou ouservando os letreiros que atopaba na rua, fixábase n-iles, perguntáballe ao seu irmán o que dicían, deprendíao de memoria, e logo voltaba a ouservalos, e d'iste geito, en pouco tempo foi deprendendo, apricando o mesmo procedemento aos jornais e papeis, e asina, cando os pais acordaron, resultou que o neno sabía lêr.

Igual disposición sacou pra o deseño. Aos catro anos fixo un retrato d'un seu tío. Entón, o seu pai emprincipiou a lle dar algunhas leiciós, e por fin, aos seis ou sete anos, en 1917, «metéreno no dibuxo», e recibeu clases de D. Luis Fernández Pérez (Xesta), qu'ensinou os comenzos da arte a tantos ourensáns. E foi un dos seus millores discípulos.

Moi logo encomenzou tamén as suas leituras, guiadas e escollidas polo pai, que tiña unha bibrioteca ben fornecida de libros bós. O pai era quen ll'iba dando os libros aos dous irmáns, formándolles o gusto, dende pequenos, e evitando que lêran parvadas. Asi que tiveron dende logo iste precioso auxilio. Os rapaces eran pau de obra, mais foron de cote ben guiados e coidados con sabencia polo amor inteligente dos seus pais.

No ano de 1920, tendo cumpridos os dez anos, ingresou o Xurxo no Istituto d'Ourense, pra n-il seguil-os seus estudos de Bacharel. Entón emprincipiaron a abrochar as suas afeizós literarias. Alá il soilo, recadándose de todos, case sen que llo souperan, deu cabo a un libro de viages, estilo Julio Verne, por cuia leitura andaba d'aquela solagado. Ninguén, nen siquera o irmán, nen a nai, coñece semellante obra. Sóupose, tempo dispois, qu'a tiña

escrito, e nada máis. Tamén compuña versos, que d'igual geito acochaba pra il soilo. Dos seus estudos no Istituto tirou unha nova afeizón, que lle durou algún tempo: deulle pola Geografía astronómica. Conservaba d'aquelo unha chea de notas qu'iba collendo nos libros e gardando celosamente. Mail-a sua curiosidade se non detivo n-aquelo, senón que logo lle veu outra ideia qu'o apaixoou do mesmo geito: esta vez foi a Egiptología. Despoixas do misteiro do espazo, atentouno o misteiro do tempo. De tal maneira iba il descobrindo na vida, non o de todos, non o que pode acadar calquera, senón aquiles aspeutos máis lonjanos e de máis recuada perspeitiva. Nono chamaba o vulgar e corrente, senón o estraordinario. Certamente, estaba fadado pra o grande.

En col do antigo Egipto, estudou o Xurxo todo canto pudo atopar. Conservanse d'il, d'aquel tempo unha morea d'apuntes cheos d'intrés. Chegou a faguerse pra a sua usanza, unha longa lista de signos hieroglificos, co seu valor fonético e sinificado, e un vocabulario de verbas egipcias. Esa esfinge d'Oriente, qu'a todos nos ha surtir ao camiño cand'encomenzamos a vida do esprito...

Polos quince anos, tivo unha crise de agudo romantismo, moito máis eisaltado do que sole ser nos rapaces d'ise tempo. Lía d'aquela o *Rafael*, de Lamartine, afeizón que lle pasou despois. D'aquela deben datar moitos dos versos qu'ocultaba. Já tiña entón marcado o camiño do seu gusto literario. Non ll'apracían os clásicos; non atopaba n-iles chiste ningún. En troques devoraba unha e outra vez a Victor Hugo, Dumas, Alfred de Musset, e dos hespañois, a Larra. Istes eran os do seu mastigo, porque acaían co seu sentimento fondo, co-a sua conceición da vida, cuias liñas direitoras estaban já riscadas pra sempre.

Un ano máis adiante, descobriu ainda algo novo: a músseca. E isto d'un geito vulgarísemo, e coma por jogo. En Vigo, un seu tío deprendeuno a tocal-a bandurria. Pouco e pouco foise intresando, e asi foi deprendendo a guitarra, o laúde e máil-a mandolina. Mais non parou con tocar d'afeizón. Deprendeu a notación musical, e chegou a trascribir músseca. Isto serviulle dispois pra recoller músseca popular, pola que sinteu aixiña un gran intrés. Tamén cantaba moi ben. A sua persoalidade íbase acumprindo cada día máis complexa e máis armónica.

No 1927 rematou o Istituto, e presentóuselle o probrema d'escoller carreira. Trunfou aquela vez o artista do deseño, e o Xurxo marchou pra Madride, prepararse pra ingresar na Escola d'Arquiteitura. En Madride traballou en moitas cousas: dibuxou portadas pra varias novelas, fixo viñetas pra un estrordinario do Dia de Galiza de *El Pueblo Gallego*, e outros traballos d'iste geito, como o deseño pubricado no número 74 de NÓS. Escribía tamén cousas que tiveron a mesma sorte das anteriores: acochounas quen sabe onde, pra que ninguén as vise. Poucos, por certo, teñen un tan vidroso pudor literario.

D'iste tempo data tamén a sua conversión de cheo ao galeguismo. Foron as cartas do seu irman Xaquín as qu'o trouxeron ao rego; mais tamén é qu'aquelas cartas chegaron na ocasión doada. Coma dí o peisano, «a sazón tén que vir do ceo».

O Xurxo, despois de moitas voltas, rematara já a viage «arredor de sí». Chegara ao punto mágico da órbita humán, ao *nodo ascendente* en qu'un cruza co-a verdade. Pra il chegou enantes que pra outros.

E o Xurxo foi un galeguista rexo, dereito e limpo com'unha espada. Catequizar, catequizouno o Xaquín, mais o Xurxo, mais sereo, anque tamén máis apaixoado qu'o irmán, logo o superou na eisaltación galeguista, s'é que se pode superar n-isto a Xaquín Lourenzo. En verdade, o pensamento dos dous irmáns, igualmente inteligentes, igualmente cultivados, dirixidos co mesmo sabio afán polos seus pais, camiñou sempre de par.

O Xurxo non era políteco; sintía pol-a políteca certo íntimo, desapego, non atopaba n-ela intrés, polo menos com'actor. Polo tanto quixo servir a Galiza n-outra orde máis básica e menos sujeita a mudaciós. E foi coma emprincipiou a traballar no Foro de Lobeira. Era o tempo en que encomenzaba o Seminario de Estudos Galegos, e alí abríase unha porta ao seu esforzo inteleitual.

Mais acontecía outra cousa: a carreira qu'escollera non ll'acomodaba ao Xurxo, non acaía co-as suas afeizós. O certo é qu'a carreira d'arquiteito na Hespaña, arripiante de matemáticas, compréndese que non chame pol-os verdadeiros artistas, coma non teñan unha vocación tan forte polas pedras qu'os anime a galgar por riba dos cálculos. O Xurxo deixouna.

Consultara algúns puntos do Foro de Lobeira co ilustre Prof. Agustín Millares, coñecéronse, Millares interesouse polo rapaz e iste â sua volta pola Paleografía. Foi o modo de qu'o Xurxo emprincipiara en 1930 a carreira de Filosofía e Letras, chegando a ser o millor discípulo de Millares. Na Universidade, fixo un esteso traballo en col do *Flumen Oblivionis* dos autores clásicos. Lêu co gallo d'isto, varios escritos de D. Benito F. Alonso (*El río Limia y sus contornos*, antre iles) e ademirou fondamente o tremendo esforzo d'autodidacto do ilustre investigador limián, que con tan escasos recursos metodológicos e bibriográficos, levou teimosamente a cabo unha obra d'imensa utilidade, apesares dos seus trabucamentos e lagoas. E a obra de Fernández Alonso animouno a reemprender o seu traballo sobre novas bases. Recolleu todalas lápidas da Limia, todol-os indicios referentes a aquela terra, debullou todol-os clásicos que falan de Galiza. D'alí había de sair un ingente traballo arqueológico e etnográfico en col do río Limia, pra o que tiña acugulado unha chea de materiás.

Por iste tempo fixen eu a sua coñecencia, n'Ourense, vindo il de feiras Era un rapaz outo e longo, de soave lanzalía, de prefil agudo, d'ollos sabidentes e curiosos, de pel escura, de cabelo rizo, ben fardado e coidado na sua persoa, c'unha voz branda e sonora, boas maneiras, medidas e corteses, moi sereo e dono de sí mesmo, repousado, c'unha ligeira ironía e un gran domiño das cousas, que sabía moito e qu'o perguntaba todo. Tiña gran istinto artísteco, gran capacidade sintética, deixábase levar, con certo superior escepticismo n'unha conversa en col de temas de filosofía, pronunciaba o latín asegún as normas máis modernas, e por riba d'isto todo, era tan bó, que había que quererlle.

Dende entón, sempre qu'estaba n-Ourense, precuraba a nosa compaña, e falaba dos seus inquéritos, dos seus achádegos e dos seus propósitos. Metido a feito na investigación histórica, e nas suas máis requintadas miudezas analítecas, non perdía a tendenza geralizadora, non esquecía a visión de conjunto. Il íbase d'un geito natural â síntese, e ademáis tiña ideias de seu en col da historia, na qual era un pouco determiñista. Pra il, o movemento histórico achábase sometido a leis, que non serían se cadra as leis ademitidas correntemente pol-os historiadores e filósofos, máis que non deixaban de ser fixas, inflexíbeles, con toda a necesidade dos feitos naturás. No acumprimento d'estas leis, o albitrio humán ten pouca parte. Tampouco val nada a casualidade, o azar dos feitos singulares. É a historia, dicía —ou sexa, a corrente central do movemento humán— a que crea os acontecementos; non son os acontecementos os que fan a historia. Non semellaba dar a isto un senso físeco-mecánico, senón vitalista e organicista, cecais idealista, no fondo.

As suas ideias tocantes a Galiza, coincidindo no esencial co-as de todos nós, tiñan tamén a sua especialidade. Dende logo, coma dixemos, dáballe toda a importancia â creación interior, â restauración integral da y-alma coleitiva, namentras se desintresaba de moitas exterioridades, coma por eixempro, a políteca. A políteca podía non traguer a renacencia íntegra de Galiza, que era o importante. A políteca somentes valía coma meio, endejamáis coma fin.

A tradición galega ten que ser o guieiro, mais non pra resucitala estática n-un punto morto, senón pra desenvolvela e continuala. Da tradición compre conservar o que nos sirva pra marchar pra diante, por eixempro, o idioma. Por eixempro, tamén a arte popular, que compre interpretar con senso moderno. En troques, os útеis antigos e outras cousas polo geito, non sirven máis que pra o Museu. En suma: sacar todo o que o esprito galego teña de vital, e modernizalo.

Consoante co-estas ideias eran as suas preferenzas literarias: dos antigos estimaba

a Pondal por riba de Rosalia; dos modernos, preferia a Cabanillas, de quen sabía moitas cousas de memoria: *Meu carriño, Camiño, camiño longo,* e especialmente o recitado que fai a figura simbólica da Raza n-*O Mariscal;* dos de hoxe, Bouza Brey e Carballo Calero. Sabía e recitaba todal-as poesías do Bouza, con entusiasmo. Un pouco máis esparexido andaba o seu gusto fora de Galiza: Eça de Queiroz e Guerra Junqueiro. Dickens e Daudet, Stevenson, Dostoiewski e Gorki, Ibsen.

Tiña unha aguda perceición artísteca e un criterio inteiramente persoal pra julgal-as obras. Coñecía a téinica moi ben, e además, diante d'unha obra d'arte sabía ver moitas cousas que logo interpretaba e espricaba. Antr'os galegos, ademiraba primeiro de nada ao Castelao. Gustaba tamén da arte nova, na qu'era especialmente entendido. Persoalmente, il tiña abandoado já o deseño artísteco, pra utilizar a sua abelencia com'auxiliar dos seus traballos científicos. O deseño artísteco non lle fora ocioso, coma tampouco llo fora o tocal-a bandurria: deixou un ficheiro de múseca popular de Lobeira, e deprendeu infindas cántigas galegas, a múseca de moitas das quales ditou a Xesús Bal.

De que sinteu a chamada da Terra, o Xurxo matinou en virse pr'acó, e en 1931 trasladouse pra Santiago, pra seguil-a carreira na compaña do irman. Alí, amos a dous traballaron arreo no Seminario de Estudos Galegos, e d'entón foi a súa grande aitividade, e os mais dos seus traballos, pubricados todos nos *Arquivos* do Seminario e mais en *NÓS*. Co-iles colleu o Xurxo nome e categoría d'investigador, igual no Seminario que na Universidade.

Aquil ano visitou a soada eireja visigótica de Santa Comba de Bande, e alí, co seu irman, praticou algús traballos, coma foron os d'erguelas pedras do enlousado, e descobril-as basas das colunas. A base do qu'ouservou, fixo entón unha recostrución hipotética do estado primitivo da eireja, que matinaba pubricar. Mais ao pouco tempo, despois de ter coñecido Don Manuel Gomez Moreno o traballo do Xurxo, encomenzou o ílustre arquiteito Sr. Ferrán a restauración de Santa Comba, dando por certo coma resultado que as descobertas de Ferrán viñan a coincidir n-un todo coa recostrución hipotética tentada por Xurxo Lourenzo.

No 1932, fixérono además Segredario d'Actas do Seminario, e non somentes prosigueu os traballos científecos, senón que levou toda a marcha d'aquil centro, onde gozaba de moita autoridade. N-aquil vran e nos dous seguintes, tomou parte con Cuevillas nas escavaciós da citania de Troña. Interviu tamén nas de Borneiro, da Universidade Compostelán. No 1933, con Afonso Vázquez, visitou os arquivos das Catredás de Lugo, Ourense e Tui, onde lograron atopar moitos documentos inéditos. En realidade, veleiquí ond'estaba a sua especialidade; además do seu traballo encol do *Crismon*, e do que deixou inédito sobre do *Escatocolo nos documentos galegos da outa Edade Meia*, tiña logrado, a base de documentos, unha recostitución cumprida da vida de Galiza n-aquiles séculos, cousa verdadeiramente fermosa e sorprendente, oujeto d'un longo escrito que preparaba, e do que deu, com'anticipación unha intresantisma confrencia d'historia viva e tan atrainte com'unha novela radiada pol-a Unión Radio Compostelán.

Nos vrans, traballaba en Lobeira. Traballaba e difundía o seu esprito na gente. Co-a nai e co irman, pasaba tempadas alí, en Vigo e n-Ourense. Estudaba, cantaba cántigas galegas, bailaba a muiñeira con primor, e fixo qu'iste baile engebre se rehabilitara en Lobeira, onde já ninguén a bailaba solta. En Santiago e en Vigo guiaba aos rapaces mais novos, pois era Maior d'unha Dúcia d'Ultreya.

No ano 1932, fixo o cruceiro maritemo d'Ultreya, con Alvaro das Casas, Parga Pondal e Martínez Lopez, cruceiro cuio diario arqueológico publicamos mais adiante. Aquil cruceiro foi unha das cousas de mais esprito e de mais leda e alentadora mocedade que se levan feifo en Galicia. O Xurxo non podía faltar.

E ainda fixo por entón a portada do libro *Autonomía* de Ramón Vilar Ponte, e mais cousas. Foron fecundos os anos de Compostela.

Mais por fin, ao comenzal-o curso de 1933-34, os irmáns Lourenzo, por causas que tiñan que ver co seu galeguismo, tiveron que deixar a Universidade de Santiago pra frense a Zaragoza. Tamén alí traballou o Xurxo arreo. Sigueu os seus estudos, adiantou nos seus escritos, recolleu e deprendeu cantos aragoneses, esculcou co irman no folklore d'aquela terra, e ainda escribeu algo puramente literario, moi avanzado e moi moderno, do qual somentes puidemos obter notizas vagas...

De súpeto, un día enfermou. Tiña un furuncho calquera, d'ises que non lle dá un tino, presentóuselle unha enfeizón tremenda, levárono pra un sanatorio, e alí, o 3 de Abril de 1934, sen máis compaña qu'a do irman, rendeu a i alma. Riba da mesa ficaban os traballos sen rematar, nos qu'acugulara tanto esforzo e tanto saber. Aos cinco días, Xurxo Lourenzo repousaba eiquí n-Ourense, en San Francisco, onda seu pai, coberto co-a bandeira da sua Patria Galega.

Vida breve; vida eixemprar, aproveitada ano por ano e hora por hora na cencia, na arte e no ben. Pouco viveu Xurxo Lourenzo, mais quen soupera vivir com'il viveu!

A OBRA

Imos reseñar eiquí, un por un, os traballos do Xurxo Lourenzo. Moitos d'iles sairon n-estas mesmas páginas. Queremos dar d'iles unha ideia de conjunto, pra que os nosos leitores se poidan decatar do longo alcance e do grandor da obra que se propuña o noso chorado amigo. Esporémolos sistemáticamente.

TRABALLOS PUBRICADOS

1 *Un casamento na Lobeira.*

No boletín *NÓS*, número 58, de 15 Outono 1928, páginas 186 a 188 do volume V, e baixo da rúbrica do *Arquivo filológico e etnográfico de Galiza.*

É un traballo etnográfico. Fai a descripción das cerimonias e ritualidades tradizoás qu'acompañaban a un casamento â antiga usanza en Lobeira, enantes da derradeira década. Escrito n-un estilo solto, vivo e pintoresco, contén ouservaciós ben curiosas, com'as referentes, por eixempro âs posiciós do corpo adoitadas pol-os peisanos: «... correitamente sentados ô estilo galego --o corpo ergueito e rixido e as mans abertas sobre os xionllos--...» etc. Vai ilustrado con dous deseños, rubrados co antigo pseudónimo do seu pai; un repersenta o xantar do casamento, no istante en qu'o Alcalde colle o ramo; o outro repersenta o gaiteiro vestido co traxe nacional galego, antre o tamborileiro e o do bombo.

2 *Blasós de Ourense.* I. *Escudos de armas eisistentes na Catedral.*

En *Arquivos do Seminario de Estudos Galegos*, volume V, Santiago, 1930, páginas 155 a 169.

Traballo feito en colaboración con Xohan Manuel Amor. Conten os deseños, descripción e interpretación heráldica de vintesete escudos d'armas recollidos n-altares e sepulturas da Catredal d'Ourense.

3 *Foro de Lobeira.*

No mesmo volume dos *Arquivos* que o anterior traballo, páginas 173 a 206. Con 4 figuras e VI láminas.

Descrebe un manuscrito atopado no arquivo municipal de Lobeira, consistente en tres cartas plomadas de Felipe III, Felipe IV e Calros II, confirmando o Foro otorgado â vila de Lobeira por Afonso IX de León en 1228, do qual, así coma d'outras confirmaciós contén copia Logo fai diversas e atinadas consideraciós encol da posíbele orige da vila de Lobeira —aducindo unha leenda referente â Raiña Loba, as descobertas prehistóricas do monte das Motas, as denominaciós dos lugares da Vila e Quintas, a posición da parro-

quial, etc., pra suporlle orige castrexa— e das causas do outorgamento do foro, —pra o qual trai a conto outra leenda que pon en relación co feito histórico do desterro d'Afonso IX a Portugal, en cuia viage, de ser a leenda certa, terían o acollido moi ben en Lobeira— e estuda o fondo do privilegio, póndoo en comparanza cos d'Allariz, Caldelas, Ribadavia e outros de dentro e fora de Galiza.

Ten, ademais, a importancia iste traballo de ter descoberto e revelado a eisistenza d'un Foro galego do que non se tiña coñecimento.

4 *Blasós de Ourense.*— II *Escudos civís eisistentes nas rúas da cibdade.*

En *Arquivos do Seminario de Estudos Galegos*, volume IV, Santiago, 1932, páginas 259 a 276.

Proseguimento da recolleita heráldica ourensán, cuia primeira parte deixamos reseñada.

5 *A cristiaización do Castro de Monterrei.*

NÓS, número 94, do 15 Outono 1931, páginas 188-191 do volume 8.

No fondo de Celanova do Arquivo Histórico de Madrí, atopou Xurxo Lourenzo seis escrituras nas que se fala da cristiaización do Castro de Monterrei, no que semella que se praiticaban ritos paganizantes deica a baixa Edade Meia. Aparez que Afonso IX en 1213, o Papa Honorio III en 1222, Fernando III en 1223, Afonso X en 1225, e o Papa Clemente IV en 1266, prohiben edificar no Castro de Verín ou de Monterrei e mandan botar abaixo o que alí se teña edificado, e que «ningún presbítero celebre en Castro que estea edificado». O Castro, coa mitade da eireja que novamente alí se mandou facer, foi concedido ao Mosteiro de Celanova por Afonso X en 1284, doación confirmada por Sancho IV en 1274 e Fernando IV en 1300.

Cal poidera ser o motivo d'aquelas disposicións reás e pontificias, trata d'o pôr en craro Xurxo Lourenzo con eixempros de supervivenzas pagáns, principalmente o costume de faceren n iles o folión, dos castros d'Olás (Merca-Celanova), Laxes das Chás (Verín), Carballedo (Cotovade), e outros recollidos por Vergilio Correia no Alemtejo. E cita as disposicións de varios Concilios, Capitulares dos reises francos, etc.

Traballo d'importancia pra a historia religiosa de Galiza, no que se demostra ademáis a necesidade d'acodir aos documentos antigos pra dexergar a orige de costumes e práuticas actuás qu'entran no domiño do folklore e da sociología.

6 *O Protocolo dos documentos galegos da outa Edade Meia.*

Arquivos do Seminario de Estudos Galegos, volume VI.

Traballo de diplomática pura, que entra de cheo na especialidade que Xurxo Lourenzo cultivaba de preferenza. Trata dos carauteres formularios dos documentos galegos do tempo mais escuro e menos coñecido da nosa historia. Precura n-il os carauteres difrenciás que dan aos documentos galegos d'aquil tempo unha fisonomía especial antre os demais da Peninsua. Polo tempo a que se refire, e cuio estudo foi da sua especial predilección, a sua importancia é verdadeiramente grande.

7 *O Crismon na escritura da Galicia.*

Logos, boletín católico mensual, Pontevedra, números 28-29, abril-maio 1933, páginas 90-94 d'aquil ano.

Do mesmo caraute qu'o traballo anterior, estuda n il as formas qu'afeuta o Crismon ou Monograma de Cristo nos documentos galegos dos seculos X a XIII. Os carauteres que eiquí ostenta o Crismon, son de ser de tipo cursivo deica o século XII en que aparecen as formas máis caligráficas, e mais a falla do *alpha e omega* nótase nos Crismons arrianos, o qual fai raro que fallen eiqui, onde tivo pouca importancia aquela heregía. Xurxo Lourenzo, ouservando que s'aquelas letras fallan nos textos diplomáticos, aparecen en troques

nos epigráficos, esprica o feito por rutina dos escribas, que perpetuaron formas visigóticas.

8. *Tres estacións de arte rupestre da serra de Lobeira.*

NÓS, número 115, Dia de Galiza de 1933, páxinas 124-132, do volume 10.

Traballo de Prehistoria, en colaboración con Luciano Fariña, en que s'estudan tres estaciós de insculturas rupestres da serra galaico-portuguesa de Lobeira, rica en moimentos prehistóricos (antas do Monte das Motas, as que van dende Banqueses â vila do Crasto, as da Veiga de Santa Comba; os cinco Castros das beiras do río Avedela, etc.) Estas estaciós son: a Pena Franqueira, onde hai sete grupos de gravuras consistentes en cruces arrodeadas ou non de circos; a Pena das Sete Cruces, con cruces, un circo e un reitángulo, e a Penafiel, con figuras semellantes. Profusamente ilustrado con deseños e fotografías, o traballo, ademais da descripción das estaciós, recolle folklore referente a elas, e trai despois diversos paralelos, ordeados asegún os diversos tipos en que clasifica as gravuras do Leboreiro.

A técnica d'iste traballo é a iniciada por F. L. Cuevillas e seguida por todol-os investigadores formados na sua escola no Seminario de Estudos Galegos. Xurxo Lourenzo asimilouna e soupo apricala con mestranza.

9. *Catálogo dos Castros Galegos.—Terra de Lobeira.*

NÓS, números 116, págs. 174-182; 117, págs. 189-200; 118, págs. 211-224, volume 10, ano de 1933.

Forma un dos fascículos do Catálogo de Castros do Seminario de Estudos Galegos, sendo o número 5 dos pubricados. Está feito en colaboración con F. L. Cuevillas, e baixo a direición d'iste, contendo os mesmos particulares que os fascículos anteriores. Ora, n-iste nótase riba d'aquiles un notabre progreso, primeiramente na documentación gráfica, en especial no procedemento e na execución dos planos dos castros, debidos todos iles â abelencia de dibuxante do Xurxo, e ainda en moitos particulares d'información, debidos â sua fonda coñecencia da terra de Lobeira.

10. *Notas arqueológicas do cruceiro marítimo de Ultreya*, que pubricamos n-iste mesmo número.

Ainda temos que recoller algunhas notas breves, pubricadas no *Arquivo filológico e etnográfico de Galiza*: *O Xogo de S. Julián* (n.º 100, abril 1932, p. 7 do vol. 9) e mais na *Miscelánea*: *Contra la pestilencia* (n.º 108, decembre 1932, p. 227 vol. 9) e *A data da consagración da eireja de Lugo* (n.º 109, janeiro 1933, p. 11 vol. 10),

TRABALLOS INÉDITOS COMPRETOS

11. *Indice dos documentos do Mosteiro de Celanova no Arquivo Histórico Nacional.*

Tiña feito iste traballo en Madri, e consiste n-un indice detallado, case o que chamaban enantes regesta, d'intresantismos documentos pra a historia de Galiza. Mais ademais d'isto, collera já d'istes documentos toda a sustancia histórica, que reservaba, ordeada, pra outro traballo.

12. *O escatocolo nos documentos galegos da outa Edade Meia.*

Compremento do estudo diplomático sinalado co número 6.

13. *Corpus de documentos visigóticos galegos.*

14. *Unha casa na Hermida.*

Papeletas etnográficas que conteñen a descripción compreta d'unha casa rural galega, non somentes do edifizo con todal as suas partes, divisiós e anexos, senón de todo o

que contén en mobles, trebellos, cacharros, roupas, etc. o qual dá a vida inteira d'unha casa na sua parte material.

15. *Escavaciós arqueológicas.*

Feito en colaboración co seu irmán Xaquín, é un traballo metodológico, unha utilísma Guía do praiticador d'escavaciós históricas, que contén todol-os probremas d'orde práutica que se lle poden presentar:

maneira de dispôr e de realizar as escavaciós; maneira de erguer planos, alzados, etc.; reprodución gráfica do material asoellado; obtención de vaciados; recostrución e restitución d'oujetos; conservación dos mesmos, etc., etc.

16. *Blasós d'Ourense, III.*

Remate do catálogo indicado nos númaros 2 e 4. Contén os das difrentes eirejas, aparte da Catredal, os escudos eclesiásticos que s'atopan nas ruas, e todos os dos arredores da cibdade. Co-elo fica compreto o catálogo heráldico d'Ourense, no referente aos escudos en pedra.

17. *Etnografía galega da outa Edade Meia.*

Esta que non chegou a pubricar, mais da que deu un avance na confrencia radiada en Santiago, a que fixemos refrenza na biografía é ao noso juizo, a obra cume antre as que realizou Xurxo Lourenzo.

Trátase d'unha recostitución total da vida de Galiza n-aquiles séculos escuros que pasaron enantes da grande Era Compostelá, feita cos datos pacentemente recollidos en centos de documentos d'aquil tempo. A etnografía galega aparez alí descrita d'un geito vivente, coma se se tratara da dos nosos días, co mesmo intrés que pode ter unha novela. É unha novela histórica somentes que real e verdadeira, composta de feitos auténticos e documentados, curiosisma, fermosamente esposta. Amóstranos que nomes levaban, de que geito vivían, en que s'ocupaban, coma pensaban e coma sintían os galegos de hai mil anos. E resulta por certo solprendente que, pol-o menos a vida rural, tirando certos aspeutos accidentás, era moi semellante á de hoxe.

Iste libro de Xurxo Lourenzo, aseguramos, sen esageración de ningunha caste, que non desmerez a carón das millores recostruciós históricas de Menéndez Pidal ou de Sánchez Albornoz, e con seguranza que cando se pubrique halle conquerir unha ilustre sona ben merescida antre os historiadores peninsuares. Lástima qu'il nono poda ver.

Porque n-iste libro non se trata já de traballo preparatorio pra a historia, senón de historia feita e dereita, elaborada, traballada, de toda unha longa época da nosa historia que volve vivir diante de nós.

TRABALLOS EN PREPARACIÓN

18. *Sobre o Castro «Pía da Moura», en Entrimo.*

En colaboración co seu irmán Xaquín. Opinaba o Xurxo que iste castro sobrevivirr na época visigoda e que s'atoparían restos n-il.

19. *O Río Limia.*

En colaboración co seu irmán Xaquín.

Veulle a ideia de facer iste estudo, cando realizou o traballo universitario en col do *Flumen Oblivionis*, e leendo o do mesmo tídoo de D. Benito Fernández Alonso. É un estudo arqueológico e etnográfico en col do val do soado Río do Esquecemento. O estudo tería tres partes:

1.º O mito do *Flumen Oblivionis* ou río do esquecemento, que, asegún il non era un mito indígena, galego, senón que foi inventado pol-os romanos.

2.º Estudo arqueológico da vía romana, dende Ginzo á Portela do Homen, coas an-

tiguidades romanas, lápidas, etc., atopadas no traicuto, e referenzas â prehistoria, indicando a importancia do río Limia coma vieiro comercial, camiño de influenzas estranas, etc.

3.º Recollida e comentario do folkore actual referente a aquil país.

20. *Santa María a Real de Entrimo.*

En colaboración co seu irmán Xaquín. Arqueología e historia da soada eirexa d'Entrimo.

21. *A casa galega.*

En colaboración co seu irmán Xaquín.

Estudo histórico da evolución da casa galega, dende as casarellas das citanias da Edade do Ferro deica o día de hoxe. O estudo referiríase escrusivamente ao edifizo, sen atender ao mobiliar.

Supoado as casas citanienses coma punto de partida da evolución iríase seguindo esta a través da Edade Meia, pol-as referenzas dos documentos, e nos séculos XVI, XVII e XVIII pol-os documentos e pol-os restos que se conserven, rematando coa casa actual. Non se procura co-elo seguir precisamente unha liña evolutiva, senón un sinalamento de feitos.

Traballo tamén da máisima importancia, primeiro da sua caste que s'emprendera na nosa Terra.

22. *O habitat nas citanias.*

Anticipación do traballo anterior, que require moi longa preparación, anque mais compreto e mais amplo, pois nil atendíase a moblaxe e outros particulares que non habían entrar no estudo da casa.

23. *O habitat no outo Medioevo.*

O mesmo que o das citanias, feito cos documentos.

24. *Catálogo dos Castros da beira esquerda do Limia.*

Asegún o modelo do Seminario de Estudos Galegos.

25. *Catálogo da Prehistoria de Lobeira.*

Refandición de todol-os traballos feitos en col d'aquela terra, en forma de catálogo das suas antiguidades prehistóricas. N-il irían pol-o tanto as mámoas espresadas e pubricadas, catro ou cinco necrópoles descobertas e inéditas, as insculturas pubricadas, os castros, tamén pubricados, e ademais todo o folklore referente a taes moimentos.

26. *Estudos históricos galegos.*

En col d'iste tema, preparaba duas cousas: unha conferencia e mais un libro e había ser unha das suas obras mais originás.

Efeitivamente, eiqui entraba de cheo en jogo o seu esprito de síntese, pra espôr previamente a sua interpretación persoal da historia de Galiza, da qual deducía despois os probremas qu'a nosa historia nos apresenta e que nos toca resolver, e a maneira d'estudalos. Era, polo tanto, un traballo metodológico, paralelo â técnica das escavacións arqueológicas, que sinalamos co número 15; unha esposición dos métodos d'investigación histórica, con especial apricación ás dificuldades e probremas originás que nos apresenta o caso de Galiza. Dende logo que a parte mais persoal e dina de ser coñecida, era a sua interpretación en conjunto da nosa historia, na que vía unha teimosa persistenza dos mais arcaicos elementos.

Veleiquí o esquema da grande obra arqueológica e histórica que se propuña levar adiante, e que realizou na parte que lle permiteu o breve da sua vida, Xurxo Lourenzo Fernández. Obra d'investigador â moderna, dono de todol os derradeiros adiantos do mé-

todo, e das conceiciós de conjunto precisas pra calcular a manitude da labor, as resistenzas qu'os probremas lle podían presentar, e mais o alcanze das forzas e do istrumental con que matinaba acometelas.

Somentes c'unha grande inteligenza e c'un gran curazón se dá inteiro un mozo coma il a semellante empresa. Mais il tiña as duas cousas, e tiña por riba de todo unha incansábele curiosidade centífeca e un amor sen lindeiro pol-a sua patria galega. Por iso fixo tanto, e por iso abriu tantos camiños pra os que veñan atrás d'il.

VICENTE RISCO.

XOGADOR DE "PORCA". -DESEÑO DE XURXO LOURENZO †

NOTAS DO MEU DIARIO ARQUEOLÓXICO

Por XURXO LOURENZO †

Foi unha neboenta noite compostelán de marzal de 1932. Preguntoiro enriba, Xurxo Lourenzo, Xosé Martinez López e mais eu andábamos a cismar en col de novos proieitos pra desenrolar nas nosas orgaizazóns de Ultreya. Propúxenlles un cruceiro con vinte rapaces, pol as rías baixas, a bordo dua pequeno pailebote. Aceitaron encheitos de emozón e dende aquele intre constituíronse nos executores mais afervoados da ideia.

O primeiro de xullo, no *Xaquín Perez*, de trinta toneladas, figuémonos ao mar no porto de Muros, os tres compañeiros, vinte e dous rapaces e os profesores Ramón Martínez e I. Parga Pondal. Navegamos ao sul toda a nosa costa hastra o 15 que rematamos o roteiro en Vigo.

Naquela xeira, que espertou en toda a Terra aprausos unánemes, Xurxo Lourenzo foi o mellor irmán: sempre ledo, sofrido, traballador. Un exempro no que todos nós reparamos e que todos nós temos de lembrar en recordo inesquecibre.

No viaxe —primeira vegada que a bandeira galega ondeou no mastro dun navío, soia en rexo i-ergueito esprito nazonal— figuéronse estudos de petrografía, folklore, economía, etc. Veleiquí, en Xurxo Lourenzo, o diario dun arqueólogo mestre xa na frol dos sus vintecatro anos.

Lêdeo os eruditos co intrés con que se colle unha páxina, en boa parte, de descoberta; lêdeo os amigos co a emozón da diada mais sentida, escrita por aquele que foi o irmán mais adicado e xeneroso; lêdeo os patreotas co-a mesma fonda e rexa fé que ele tiña nos longos destiños do noso pobo. *Ultreya*, ao faguer tamén seu este homenaxe ao ilustre malogrado, agarda, fidel á lembranza benquerida, o intre no que poder levar outra vez a bandeira da Patrea consagrada en xesta liberdadora pol-o mesmo roteiro no que a levou Xurxo Lourenzo brilantes os ollos na espranza, inquedo o peito no desexo, tremente o corazón na cobiza.

ALVARO DAS CASAS.

Non comencei eu ista xeira, dito seña en descárrego da miña concencia, co-a teima de faguer un inventario máis ou menos compreto de todol-os materiaes arqueolóxicos espallados pol-a nosa roita: Eu fun somentes a «ver peisaxe».

Esí, o interés que lle prestei â arqueoloxía, non foi escrusivo: agora, hei de apuntar somentres aquilas cousas que pra mín foron de novidade e

Punta de Cavio

que coma tal ficaron, anotadas no meu carnet ou croquizadas no meu blok.

Torres Caplane, Astorga, Penas, foron os máis cotiâmente interesados por estas cousas: nos seus kodaks han de atopar a saudade das nosas xeiras e descobrimentos.

Casado, o xeólogo, foi o compañeiro dos castros lonxanos e dos picoutos remotos.

MUROS.—1.° de Sant-Iago; a estrada de Corcubión desenrolase de vagar por diante de nós deica perdérese escurecida na mole augusta do

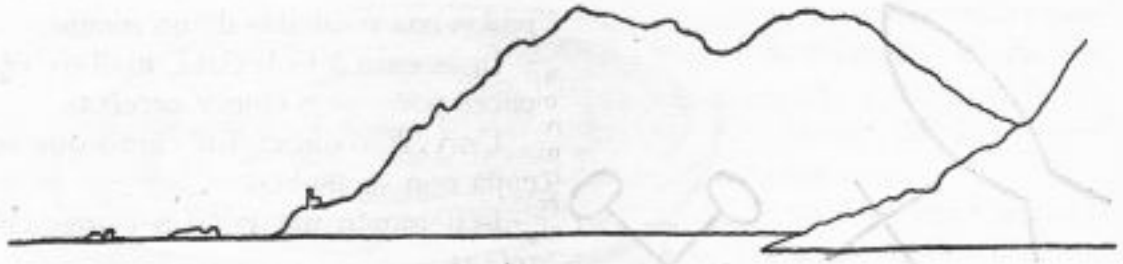

O Monte Louro

Monte Louro, cuia cume, cansa de ver tanta terra e tanto mar, agalímase por antre borbollóns de núbens e de vento.

Ao seu pé escurécese o mosteiro de franciscáns; cativa cofradía que chantou alí seu niño de pedra: homildosa traza, corte popular, co seu pequeno claustro de pilastras rectangulares e treitos de artesoado aldeán.

Elí deberon locir outros soles: anacos de capiteis e de fustes de sabor románico pérdense, aproveitados ao descuido antre as armaduras dos muros e baixo as lousas dos cruceiros.

Ouservamos unha curiosa fonte, de tipo popular, adicada â Virxe.

O século XVIII barreu das paredes exteriores da pequena eirexa as ornamentacións que o gótico, un gótico típicamente galego pol-o romanizado, debeu de ter esculpido. Vense, en troques, no interior unha soia nave, con cuberta de madeira e ouso rectangular de bóveda apuntada; o arco trunfal, de perfil moldurado, descarga en colunas de capiteis con ornamentación vexetal o da esquerda e hestoriado o da dereita, fustes lisos e basas áticas.

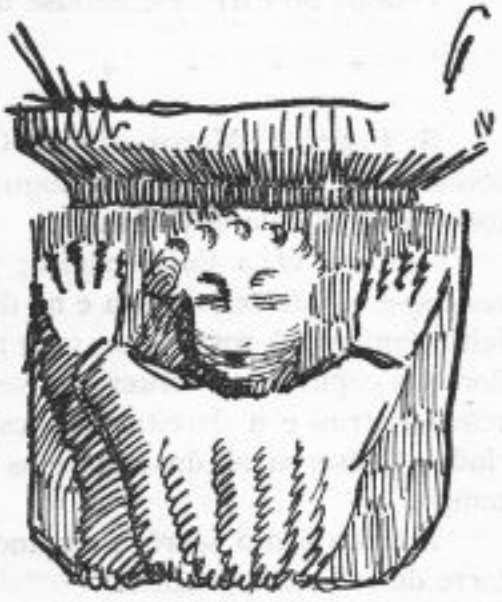

Eirexa de Muros.—Mocheta da dereita do arco trunfal

Os franciscáns amostraronnos as suas miudas xoias e reliquias.

Todo é alí tosco, rectangular, forte como a costa que o domina.

O viño de misa, non; abofé.

* * * *

Nós quixemos ver a sesiga de D. Diego, o patricio da Nosa Universidade. Elí esbárase; un arco cruza no silenzo da cativez. No chán pol-as portas, os propietarios esculpían as insinias do seu oficio: o peixe, as chaves, o anzô, e mil outras sinaes dinas de sere atopadas nas roquedas de un monte.

Ímos cara â Colexiata, mail-os rapaces póñense a comer cereixas.

Un velliño dime: En canto que se capa non se asubía.

I-eu tamén me poño a comer cereixas.

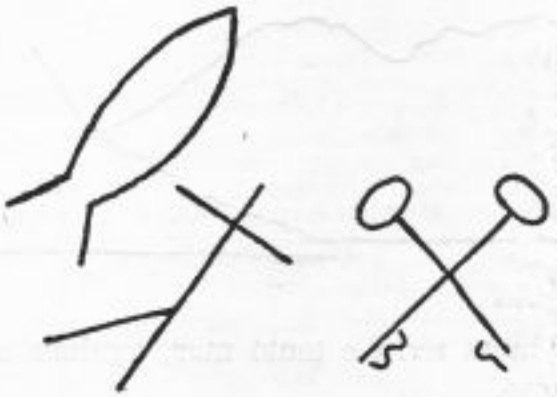

Esculturas nas rúas de Muros

* * * *

Eiqui teñen os carros unha peza nova, de ferro, chamada *tuerca,* que engancha âs treitoiras por baixo do eixe.

O dono do carro escamouse un pouco dos nosos inquéritos.

* * * *

S. Pedro de Muros. Eirexa Colexiata. Exemprar típico, catálogo de todol-os estilos da arquiteitura.

A traza vella foi románica; recoñécese na desfeita porta e no desfeito tímpano. A rosa conservase millor. Os capiteis son foraes; as basas teñen garras e a dereita está hestoriada. Conserva algúns canicelos do tempo.

Á veira fica o barroco, na ancha torre de redondas pracas.

No ouso está o gótico, co-a rachada fiestra de arquivoltas dentadas.

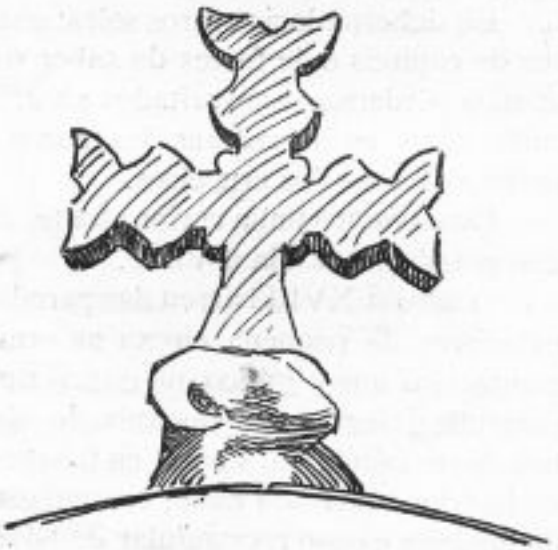

Cruz antefixa da Eirexa de Muros

Dentro tén pilares de duas e tres colunas, con capiteis de fitaria e arcos apuntados. Outros capiteis teñen representacións animaes. Nas basas, áticas, lémbranse as garras.

A cuberta central é de madeira, mail-o ouso i-as capelas lateraes están abovedadas en cruceiría.

As portas e sepulcros teñen arcos apuntados con arquivoltas dentadas. N-unha das primeiras hai unha iscrición que a premura do tempo impideunos lêr.

Hai unha coleición de curiosos relicarios, cuia feitura lembra ao Sant-Iago Alfeo Compostelán.

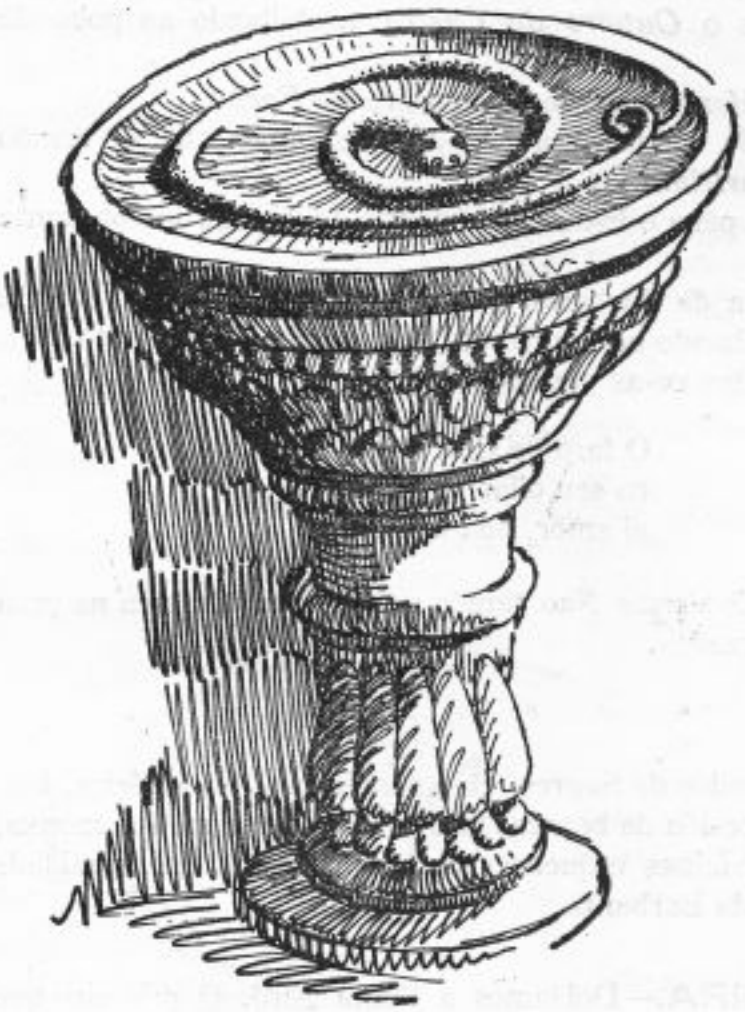

Pía da Eirexa de Muros

Vel-eiquí unha mañifica eirexa, digna por todos conceitos de un estudo detido e compreto.

A nós, hoxe, estanos chamando o mar...

CORRUBEDO.

—Ímos por Corrubedo. A man do vento desenrola a presa unha maravillosa sucesión de montes e de curutos.

De *teimos* e de *piruchos,* mais ben dito, por ficar na fala do país.

Ao pasar por frente do Son, â súa man esquerda, diviso unha eirexa que me parez tér ouso románico. O patrón dime que é a de Caamaño. Eu non-o sei.

Hai un esprendido encadeamento de Castros. Figura increíbele ô maxinar tal número en tan pequena extensión de costa.

Primeiramente, domiñando aló no outo, a *Enxa*, que os de Muros chaman o *En*, grande teimo acôtado nas cartas nos 543 ms. de altitude, e que tén dous recintos de pequeno diámetro, chamado â *Atalaia,* o superior.

Embaixo, arrodeado pol-as augas, aparez o perfil cortado e penedoso do Castro de Baroña —cuia citania está actualmente en excavación—.

Mais endiante o Castro de Queiruga ou punta do Castro, todo íl cultivado.

Eiquí, n-unha destas praias apareceu a famosa lápida de Queiruga, que figurou na exposición compostelán do 1909.

Litoral dende o Tesal deica Corrubedo

No fondo, por baixo dos dous *teimos*, o *Grande* e o *Branco*, a fantástica punta do *Coto do Castelo de Craba* de extraordinarias formas e con defensas naturaes de grande outura.

Despois o *Outeiro do Castro,* acobillando ao pobo de Portal.

Aló o *Monte Taume;* após o *Monte Facho*...

Por toda a costa parecen divisarse anacos da vía román *per loca marítima*.

É unha pena o ir deixando detrás de ún, eisí ao voo, tanta cousa...

A curva da Barbanza pérdese por este lado suavemente no mar, pechando no hourizonte co-a minúscula masa do faro.

Eu saúdoo co-as verbas do poeta:

O faro de Corrubedo
co seu ollar largasío
ai amor, púxome medo.

Ademáis a nosa Nao tamén vai leda; tamén leva na proa os nosos corazóns.

* * * *

Os Penedos de Sagres, co-a sua estrana brincadeira, fantástica procesión de brancas bruxas, o frade e mail-a monxa, o paxaro... fainos esquencer por un momento a enormidade das curvas da Barbanza.

RIBEIRA.—Doblamos a Punta Airó. O primeiro que me chama a atención n-esta outra banda da Barbanza, é o Castro do *Monte de S. Alberto*. Enriba tén unha capela. As suas tellas teñen virtude na direición dos ventos.

* * * *

Ímos ver a Anta de Oleiros, cos seus penedos inscultura-dos. Fanse fotografías.

Ningún rapaz sabía cal era o nome galego dos dolmens. É outra pena.

* * * *

De regreso de Oleiros rubimos ao *Monte do Castro,* chamado correntemente *A Cidá.* Conserva restos de citania moi abundosos, cinguidos por

forte muralla, cuias duas portas son aínda recoñecibles, e tén tres grandes recintos.

Voume pra mensurar, mais lémbranme que xa Cuevillas e Bouza Brei teñen falado de íl. Recoñecemos as mámoas da súa faldra. Voltamos pra Ribeira levando nos ollos a escuma de istas peisaxes de lênda.

Antefixa no outo do arco tranfal da Eirexa de Muros

* * * *

Os penedos de Sagres fixérannos esquecer a Corrubedo: as empanadas mariñáns de Ribeira, fannos agora esquecer de todo.

RIANXO.—Rianxo é o pobo dos Pazos. A arquiteitura civil tén eiquí unha importancia e un desenrolo insospeitados: en cada rúa, en cada calixón, non falla o grande edificio, de blasoadas portas, que asoballa co-a súa mole âs demáis casiñas, empequenecidas.

Non vín ningùn que tivese as fiestras abertas: os pazos de Rianxo teñen o orgulo das vellas de miriñaque, que non é orgulo; é hestoria.

* * * *

A eirexa aparez dina dos edificios que a arrodean. Gótica de transición, cos seus arcos apuntados con arquivoltas de bolas e co-as súas portas de arco tudos con decoración floral.

Illa da Rúa

No ouso tén unha cruceiría sinxela e unha única nave dividida en catro treitos.

Rianxo tén pra nós grandes saudades: Ela era a terra de Manuel Antonio.

E sobre todo é a terra do noso Castelao.

CAMBADOS.—Hoxe é día 9; tantos son os que levamos en roita: Dende a cume do Monte da Pastora divísase todo o noso percorrido.

Fariña asegura que iste monte non tén folclore; mais as caraiterísticas

O Paxaro

O Frade e mail-a Monxa

disposicións non deixan lugar a dudas encol da súa autenticidade como Castro. Eu quíxeno mensurar mais o Fariña prometéu facelo fl dispacio. Ímos ver si cumple a súa verba.

* * * * *

Na faldra do monte están as ruiñas inquedantes, anguriosas, da Eirexa de Santa María, Sepulcros que perderon as lêndas, altares cheos de hortigas, hornacinas refuxio dos lagartos, portas que abren ao infinido, arcos que sosteñen âr...

É unha pena... É a terceira pena do meu diario...

Portonovo, Cruceiro no Campo de San Roque

AROUSA.—Tiña ganas de chegar a Arousa, movido pol-as recentes novas da descoberta de un cimeterio.

Fumos aló: foinos doado dar co-il guiados pol-as indicacións de uns rapaces que andaban co gando.

A descoberta fíxoa un mozo que ergueu unha das grandes e irregolares lousas que cementaban o chán, atopando unha grande figura emburullada n-un suario branco dentro do buraco. O mozo colleu moito medo i-a pantasma desapareceu con grande bruido.

Hoxe están abertas a maoría das sepulturas e xa un pouco esnaquizadas: semellan feitas de lousas de variable forma e grandor, que lle fan tomar aspeito sensibelmente antropoide. Recollín uns cantos anacos de tellón, de tipo barbarizante, con veiras reviradas e sinales dixitaes no dorso. Paréceme unha cousa bastante avanzada.

Dinnos que no faro gárdanse restos de esqueletes atopados alí. A premura do tempo non nos permite rematar as nosas ouservacións.

No regreso camiñamos â veira de un carro co-as rodas pintadas de bermello. O xugo tíñao adornado con

cruces e salomóns. Os carreteiros repetíronnos a hestoria da descoberta do cimeterio.

Costa N. de Morraio

O GROVE.—Istes pobos sementados de auguistas son de unha parvice incomensurable: no Grove deixanse sentir as proisimidaes da Toxa.

Casado i eu marchamos carreteira enriba i aparellamos c-un cativo que fa c-unha botella de viño na man. Falamos: O monte aquil outo que se divisa aló enriba, chámase o Monte da Vila. Nós apreciamos o contorno de dous recintos prolongados de L. a W. Dínos o rapaz que alí viven os mouros e que teñen enterrado un tesouro moi grande misturado con barras de veneno. Pol-o visto apareceron alí olas de barro cheas de terra.

O noso rapaz opina, non embargantes, que no Monte da Vila non hai ouro nin rén, i en troques que onde se atopa aos couces é no Monte da Siradela, que está nas terras veciñas â praia da Lanzada. Elí atópanse os puñaes de ouro espetados no chán. A causa de ista abundancia é que n-il estiveron os mouros moito tempo. Mais istes mouros, i esto coidamolo interesante detalle, non fican sin localizar no tempo, senón que o rapaz dínos, esplícitamente, que chegaron ao Monte da Siradela «cando os homes viñeron por primeira vez a Hespaña».

Fique o dato adicado ao mestre Risco e aos seus mouros encantados i encantadores.

* * * *

Na Toxa son os auguistas o único material ouserrabele.

A nós deronnos pasta pra os dentes. Ao Casas xabrón.

A Ooceta e a Oas dende entre Sanxenxo e Bueu

PORTONOVO.—O pobo está edificado nas faldras de un coto, rematado por unha grande chaira nomeada «Campo de S. Roque», que fica a 41 ms. do nivel do mar, e que tén enriba unha pequena hermida c-un cruceiro. Todos facemos deseños. Castelao meteunos no corpo a cubiza dos cruceiros.

A mín o monte pareceme un vello castro, xa sin restos de fortificación visíbeles.

As casas que fican na ladeira N. forman o barrio da «Coba»; as do W. son as da «Atalaia».

Fumos beber a unha fonte que hai por baixo do barrio da Atalaia: elí unha vella escamona díxonos que perdíamos o tempo en buscar ouro, porque o que había, que estaba n-unha grande mina, levárono xa uns vellos fai moitos anos. Nós, buscadores de ouro fracasados, tornamos cara o noso veleiro co rabo antre pernas.

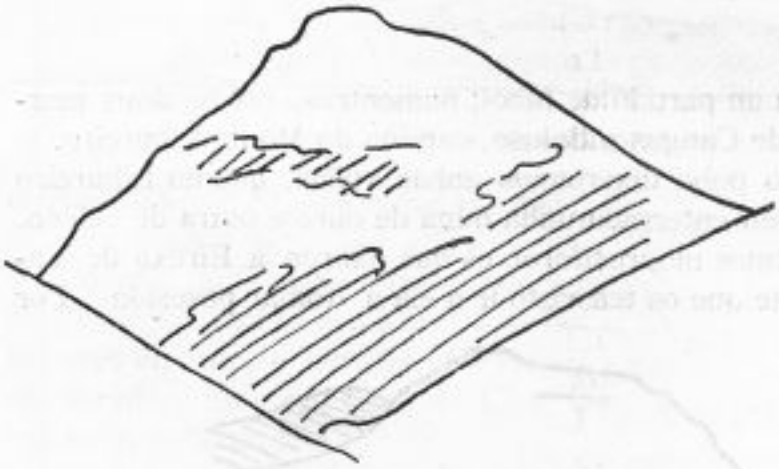

Castro Libureiro

BUEU.—Xa dende o mar divisamos, no perfil do Morrazo, un grande picacho; o patrón púxolle o nome: é o monte Libureiro. Mais â esquerda, perto do mar fica o Castro de Ardán, parexa de Castros de moi análogo perfil.

Os rapaces xa comenzan a se bulrar de isto dos Castros; en canto que se divisa ún no hourizonte, a voz corre de un en outro con grande baruilo: ¡Outro Castro, outro Castro!...

Casado i eu fúmonos tomar un taco a unha tasca do porto con ánimo de tirar conversa. O taberneiro non é de Bueu sinón de Loira, e non sabe ben de istas cousas: íl coñeceas somentes por conversas de un seu vecino, o tío Diego, de Loira, que é un vello moi enteirado.

Non embargantes, e pouco a pouco, foinos contando como no coto de Ardán hai un castelo que é obra dos mouros, e como tamén perto de íl, â veira do mar, eisiste un grande e tenebroso burato, o «Santo do Mar», que comunica por un tunel con outro grande burato que hai por riba do Castro.

* * * *

Un día soubose pol-o libro de San Cipriano, que no Castelo de Ardán había un tesouro i entón cinco vellos foronse ao Monte en pos de íl.

Mais de repente saíulles o Demo con todo o seu aparello de tronos, terremotos e bruídos: os vellos pintaron no chán un circo Salomón e meteronse dentro: o Demo entón, preguntoulles o que buscaban e iles responderon que

querían diñeiro: Íde por él âs arcas reaes —respostou o Demo— porque pra que eu vol-o dea, é preciso que me traiades unha persoa en troques.

Marcharon os vellos e teimaron por levar ao parvo do lugar mais iste engañounos e non foi. Ao fin conseguiron bulrar ao Demo c-un gato, e apa receulles traguendo un carro cheo de diñeiro. Mais un dos vellos, ao ver tanto carto xunto, non pudo conterse i escramou: ¡Alabado sea Dios, xa somos ricos!, e o Demo despareceu con carro e todo.

* * * *

Os rapaces orgaizan un partido de fúbol; namentras, nol-os dous marchamos pol-a carreteira de Cangas a Beluso, camiño do Monte Libureiro.

Denantes de sair do pobo dixeronnos unhas vellas, que no Libureiro hai uns mouros que teñen enterrada unha mina de ouro e outra de veleno.

Pol-o visto istes mesmos mouros foron os que fixeron a Eirexa de Valado, habendo moita xente que os ten visto ir a ela a «tomar posesión». Por

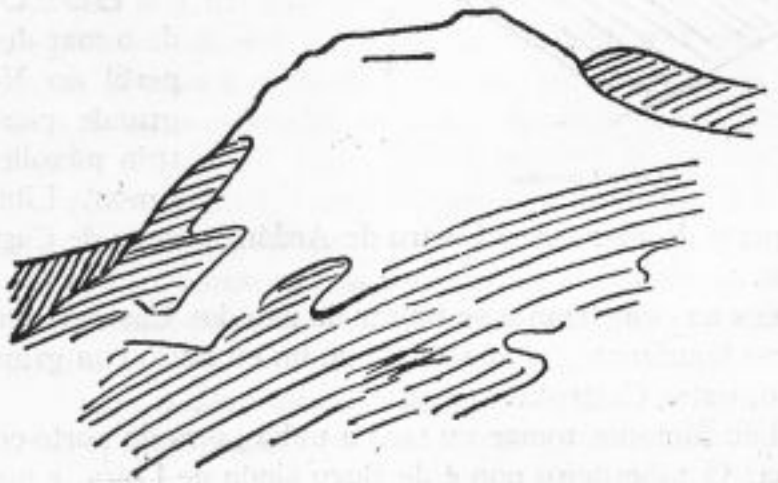

Castelo de Ardán

máis que fixemos, as vellas non poideron espricarnos o sinificado da sua frase.

Mais endiante topamos c-unhas mozas que viñan cantando pol-a carreteira i-aconsellaronnos que non rubisemos ao Monte porque elí hai uns buratos en que viven enanos que comen â xente e que fan moito mal: nós, non embargantes, emprendimos valentemente a ascensión.

Ao monte chamanlle uns «Monte Curuto», outros «Castro Libureiro», o certo é que n-un moxón que hai n-il, perto ainda da carreteira, leese *Coto de Aldao*, e que iste é o nome da parroquia a que pertenece.

As mensuras do Castro son enormes, mail-o curuto, formado pol-o recinto superior, sô mide 12 metros no vento N. S.

O altímetro marcou 331 metros.

Os horizontes son a meirande maravilla que se pode imaxinar: eu coñezo os sitios estratéxicos, renomeados pol-as suas peixaxes e non coido que haia n-estas costas lugar igoalable. Dende íl contemplase toda a nosa roita.

No N. a costa escurecese dibuxando as masas do monte Louro e do Miñazo, rematando no Fisterre que mete a testa na i-auga como un enorme

Illa da Creba

cetáceo. Dende elí, esténdese por todol-os ventos do W. o confuso remate de un inmenso horizonte atlántico que dilata a súa curva deica se perdere nos Montes do Cereixo e nos penedos do Silleiro. De N. a S. pol-os ventos do Leste, sucedense escalonadas as bocas das catro grandes rías, separadas por tres enormes penínsuas, a derradeira das coaes, ocupa o noso estratéxico mirador. Sálvora, Ons, as Cíes, dibuxanse nítidamente encol do chán relumeante do mar.

Dende o SL. e deica o N. rube un infindo encadeamento de picachos e montanas. Pol-o fondo da ría de Vigo, cheganse a contar 15 términos do horizonte, pechado n-unha remotísima lontanía pol-as serras do Ceixo e do Suido.

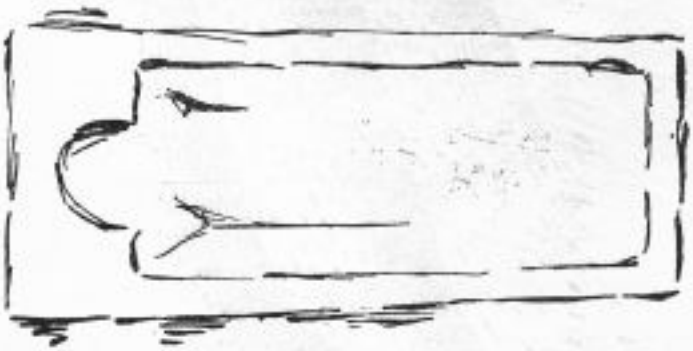

Illa do Crego (Ons.

* * * *

O Castro tén varios recintos, todos con terrapléns amurallados en bó estado de conservación. Nas faldras conserva unha chea de tapadas, de aparello ruín, e de caprichosas formas. Toda a superficie está chea de pedras miudas e parecen recoñecerse restos de vivenda.

A cume tén sido escavada, con moi mal acerto, e dícennos que o escavador atopóu moedas románs. Nos cortes que se conservan da escavación, pódense recoñecer, encol de un piso de pedra natural, outro de pedra e terra de factura artificial. Enriba tén un chán de terra no cal se recoñecen restos de cerámica lisa ou con decoración sinxela, de tipo castrexo. Na súa parte superior hai un terceiro chán formado por tellóns de seición roxo claro, de arcilla, con inclusións de areas de cuarzo, de tipo bárbaro ou moi romaniza-

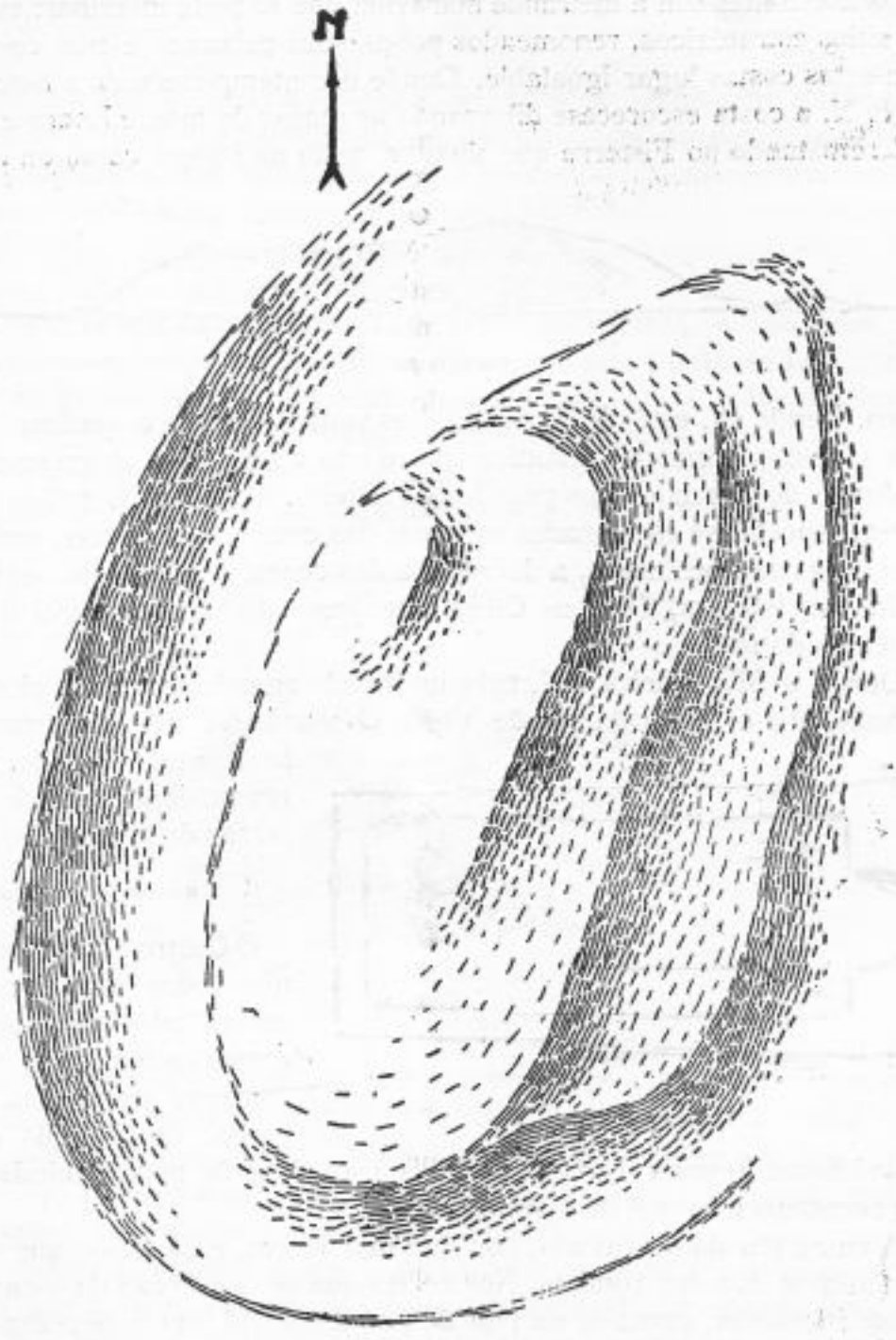

Castelo dos Mouros (Ons)

do, que presenta ás vegadas un lixeiro reborde nos estremos. Todos istes cortes fican cubertos por unha capa de terra vexetal de 20 cms. de espesor.

Escurece e aos nosos pés brilan xa as luminarias de Vigo. En Bueu agárdanos un baile e baixamos a presa.

ONS.—En Ons hai dous Castros: a nós deronnos noticias de mámoas e de camiños cubertos, mais non poidemos comprobalos.

En troques vimos a «Illa do Crego», que é un penedo apartado uns 50 metros da costa, que tén esculpido no seu curuto un sepulcro antropoide de 1'80 ms. de lonxitude, rematado por unha cruz de pedra, mais moderna, chantada na parte correspondente â testa. Non lle acadei folclore ningún.

Somentes poidemos, debido â premura do tempo, visitar un dos Castros: iste foi o *Castelo dos mouros,* situado ao SL. da Illa e do cal se fixeron planos mensurados. O que eiquí vai é o de Torres Caplane. Tén un sô recinto

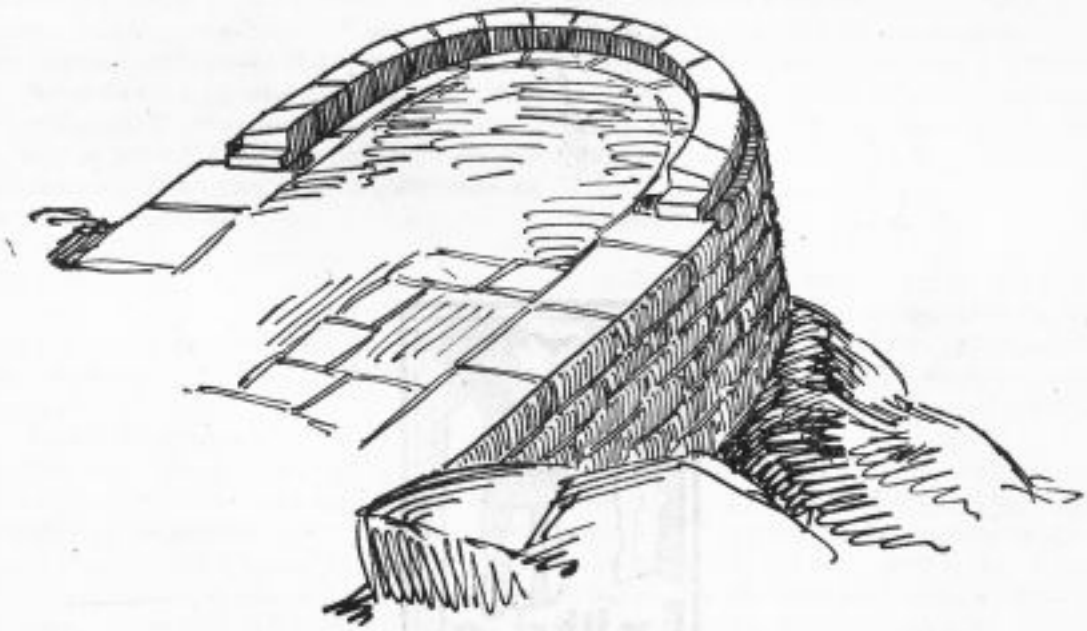

Fortificación da Illa de Ons

de superficie sumamente inclinada, é un antecastro, cuias vertentes deféndeno naturalmente pol-o L. e N. No S. e W. fica separado do monte por un profundo foso.

Ao parecer non tén máis folclore que o que se deduce do seu nome.

Rascando no chán tiramos un grande anaco de tellón, de tipo moi romanizado é análogo aos outros fragmentos atopados na costa.

* * * *

O outro Castro chámase o *Coto da Coba do Lobo*, téndo tradición de vivendas, e sendo cicais o máis interesante da illa.

Eu sô poiden anotar os seus perfîs, xa dende o mar.

Eiquí rematan as notas do meu diario arqueolóxico. Ben sei que non tén rén de compreto, e moi pouco de interesante; ben sei tamén que a miña atención polarizouse escesivamente, esquecendo outros motivos de percura e adicándome máis âs cousas da arqueoloxía e folclore castrexo. Mais repito eiquí o que denantes dixen: non foi a miña intención fundamental outra que a de un mero espectador, e moitas vegadas, os Castros, as Eirexas, os vellos informadores, fuxían da miña atención pra se fundir na totalidade de un panorama. Velehí a razón das miñas notas sin rematar.

E si hai alguén a quén isto lle non pareza nin científico nin siquera práitico, respostareille co dito do vello de Muros:

«Namentras que se capa non se asubía».

MITTELEUROPA

(Proseguimento de Da Alemaña)

por Vicente Risco.

Hoxe, no Klementinum secularizado, están a bibrioteca universitaria, o museu astronómico e outras cousas de carauta centífeco.

Por frente do Klementinum, da outra banda da Krizounicka ulice, está o mosteiro dos Kreuzherren (Krizovniku) hoxe anovado, que dá â praza do mesmo nome (Krizova namiesti) e n-ela érguese a fermosa torre gótica que dá entrada â ponte chamada Karluva most. Da outra banda do río, no cabo da ponte, outra torre gótica. Isto ten un manifeco aspeuto medieval. Hai alí embaixo un embalse do río e un edifizo que dá por riba do embalse. Todo elo fermoso.

Volvin pol-a Karlova e viñen apresa por varias ruas, pra coller un carro eléitrico na Vaclavska namiestí.

OS IDIOMAS

Perguntei a un garda que liña tiña que coller pra ir ao meu hotel, na Polská. Perguntoume:

—Polská, Vinohrady?

Respondín que si. Indicoume que collera o 3 en Na Prikopié e que me deixaría na Safarikova. Prenunciou *Safarrrxikova*... Ben, somentes ouvindoo se pode desprender. Os checos falan moito mais craro qu'os alemás, o mesmo o alemán qu'o checo. No checo, o que mais se nota ao ouvilo falar son os erres, dos que teñen unha chea d'iles: mudos, sonoros, vocás, com'en sanskrito, etc., etc., ou ao menos souan d'ise geito, e a sílaba *na* que se repite moito.

O garda era un vellote pequeno, solemne e atento, moreno, con sobrecellas peludas. Levaba un uniforme e un casco com'os de todos lados. Falaba, naturalmente, alemán, como case todol-os de Praga. A min, quitando dous casos, onde falei alemán, alemán me responderon. Compre dicir isto, porque Wenceslau Fernández Flórez armou unha historia no A B C co-isto dos idiomas en Chekoslovakia. Falou d'un señor a quen lle pasaron unha chea de entrequenencias por non querer falar alemán. A miña esperencia dime o contrario, e debo polo eiquí. D'aquela, o gran Wenceslau—que non debera ser así, levando o nome do Santo Padrón d'esta terra—sinteuse redactor d' A B C.

Collín o 3 en Na Prikopié, mais en lugar de me baixar onde debera, na parada enantes da Safarikova, fun â seguinte, ond'o carro se mete por debaixo d'unha casa, e fun dar a un jardín, e logo tiven que rubir un imenso escadoiro pra chegar â Polská, e cheguei canso â porta do hotel, no istante en que surtía de me precurar o Prof. Jungbauer.

WÜRST

Collimos outro carro, e fumos deica a esquina de Na Prikopié, onde baixamos, e por debaixo da Torre da Pólvora, metímonos pol-a Celetná e Jungbauer levoume a unha tenda de morcillas (Würst) especialidade de Praga.

Unha longa tenda coberta toda, paredes e mostrador, d'azulexo branco, cristal e metal dourado, limpa c'unha limpeza nidia de sanatorio. Había alí vendendo lindas rapazas checas, novas, coloradas e ledas, con vestido negro, cofia e cabelo branco, e rapaces parolando co-elas.

Jungbauer pideu duas raciós e déronnos a cada un un prato con duas morcilliñas que quentaron no istante meténdoas n-un caldeiro d'auga quente. Acompánganas con mostaza ou c'unhas ralladuras que chaman *crem*. Déronnos a cada un duas cortadas de pan centeo. Fano todo cos dedos.

Collimos cada un seu prato, e fúmonos sentar pra comelas a unha mesa d'estas de dous pisos, sen mantel, que hai na Europa Central. Cómense tamén cos dedos; cóllense, úntanse na mostaza ou na *crem*, e vanse cortando anaquiños cos dentes. As morcillas

saben pouco mais menos com'as de Castela, anque son mais finas. A *crem* ten un sabucho doce, sen chiste. A mostaza ben se sabe. Non se pide, nen sirven nada pra beber. Eiquí vense somentes comer as morcillas, e despois vaise beber a outro lado.

De que defuntamos os nosos pratos, fúmonos.

DEUTSCHES HAUS

O Prof. Jungbauer levoume logo â Deutsches Haus, en Na Prikopié. Un gran restaurant, rente â rua, cheo de señores e señoras comendo e bebendo. Pol-o meio, había tres mesas juntas ond'había uns cantos señores. O Prof. Jungbauer presentoume: estaban un senador, un diputado, o Director do Banco onde me levara â mañá, o Prof. W. da Universidade, un frabicante, antigo alumno de Jungbauer, outro rapaz amigo seu, etc.

O Director do Banco é un pándigo. D'uns cincuenta anos, cabelo branco, elegante, garimoso, ledo e con moito chiste. Emprincipiou de broma comigo, perguntándome pol-as miñas aventuras amorosas en Praga. Asegura qu'eiquí as mulleres todas déixanse querer. O Prof. Jungbauer, co-a sua *bonhomie*, atalla:

—Home, todas. .!

O Director asegura:

—Todas, todas!

Jungbauer ri e dime:

—Ben sabe Vde. que din que hai duas cousas boas na vida: o viage e o amor. Pois pra iste, somentes hai o amor *(nur Liebe.)*

O Director foi soldado na gran guerra e foi gravemente ferido, estivo a piques de morrer, ou de ficar impedido; despois sandou e adícase a levar vida pracenteira.

O Prof. W. é latinista e historiador; calvo, c'unha croa de cabelo escuro vizoso, con anteollos de metal, moreno, tipo de sabio alemán d'outro tempo. Il, o Director e mais Jungbauer son do mesmo pobo, perto da nascente do Moldau. Pergúntame cousas de Hespaña e Portugal, especialmente verbas, e despois il ponse a buscarlle a derivanza latina; adiántolle eu algunhas derivanzas, discutimos, indícolle as fontes. Teño que facerlle un mapa linguísteco da Península.

Logo pergúntame que vin en Praga. A cada moimento qu'indico, il di:

—Ah, si; ergueuno un arquitecto alemán, Fulán de Tal, en tal tempo.

Ou:

—Foi costruida pol-o imperador tal, ou pol-o duque cual, alemán.

Pideme os deseños e apuntes que fixen; amostro un da *Tyrská ulicka*, que ten iste nome posto en checo, atal e coma eu o vin no sitio; il saca a estilo, e corrige debaixo: *Teingasse.*

O Prof. W. asegura que Praga é unha cibdade alemáa, que todo que hai n-ela fixéronо os alemás. Deseña un mapa de Bohemia e siñala n-il a zona alemáa, que case dá volta a tres lados do cadro.

Isto todo namentras bebemos e fumamos sen parar. O Prof. Jungbauer púxome en antecedentes en col da cervexa d'eiquí, que non é com'a de Berlín: é a Pilsen, a millor do mundo, moito mais forte. Mais iles beben e beben. De cando en cando érguese un pra ir ao escusado, e volve beber mais. Logo, o Director empéñase en qu'eu hei probar de todo: cervexa de varias castes, viño de Tockay, outras cousas que non lembro. Por fin, propón que vaiamos a un cabaret ali perto, na Na Nutsku. Algús señores já se foron, e d'aquela erguémonos e aló imos.

CABARET

Un salonciño pequeno, coberto de coloris, cheo d'unha múseca estrondosa e barulleira. Mulleres pintadas e teatrás. Precuramos unha mesa, e o Director pide unha sopa especial da casa. Logo lémbrase de que hai alí unha hespañola, e faina chamar. Veu unha madrileña pequeniña, mais ben mal feita, c'unha cara nen fea nen guapa. Séntase e pide viño. Traénnolo a nós tamén. A sopa estaba boa; o viño tamén. Despois, érguense todos a beilar, e d'aquela, eu non podo quedar sentado. Nunca o fixen ben, e ademais agora estou tan desentrenado dend'os tempos do Liceo e do Club d'Ourense, que non sei que figura vou facer. Miro pra os outros e vexo que non todos campan, que tamén os hai que sachan. Que diaño, non saber beilar non é pecado mortal, alá imos.

Collín a madrileña miuda e beilamos tres cousas. Pareceulle qu'estaba eu tristeiro, díxenlle que crar'está, en comparanza co-aquela gente tan divertida. Ela díxome que non, que esta gente non lle gusta, aborrécese en Praga, eiquí non hai cousa boa. Enantes ela estaba en Berlín, alí si que s'atopaba ben, coma que non pensa mais qu'en volver aló, máis non pode.

Por fin marchamos. Despedímonos dos outros, e marchamos o Prof. Jungbauer e mais eu pol-a Vaclavatská namiesti, a aquela soila e sen gente. D'aquela decateime de que levaba unha miguiña de chispa. Já non ten un a resistenza estomacal e cerebral d'outro tempo, e entroques istes condanados d'alemás consérvana toda a vida. Fixen un esforzo e seguín moi ben co Prof. Jungbauer deica â sua casa, e encamiñeime tranquiamente ao Hotel Ametyst, adicando unha lembranza aos amigos d'Ourense dos tempos de pándiga, cand'estas cousas remataban nos divás do Club.

(Continuarase).

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

NOTAS ENCOL DO ANTROIDO EN LOBEIRA

Antre as lembranzas que o noso campo conserva do tempo vello, hai algunhas de un gran valor por conservar mais nidio o caracter primitivo, gardando algo de fondo que lles deu orixe.

Destacan pol-o seu intrés, certas prácticas e costumes referentes ao Antroido, nas que se vé craramente «como foron» e «qué foron».

Referímonos âs máscaras que cos nomes de cigarrós, zamarrós, murrieiros, choqueiros, charrúes, etc., se coñecen en varias rexións da Galiza e de fora de ela. Na revista NÓS (1) pubricou Vicente Risco un estudo encol dos cigarrós de Laza, asunto que recentemente volrou a utilizar Bouza Brey (2), recollendo o de Risco e outros autores (Cabal, Uría, P. Morán, etc) e engadíndolle notas e suxerencias suas.

Hai asi pubricadas unha serie de papeletas que recollen e localizan estas máscaras, espalladas pol-a Galiza adiante. Mais o material ainda dista de estar recollido todo: hai n-outros sitios máscaras semellantes e n-outros, o recordo de elas, coma ocurre en Vigo, Redondela, Lobeira, etc. De estas derradeiras imos falar hoxe.

De elas dixeronme cousas os velliños de Lobeira, que ainda as recordan dos seus bós tempos e cuios disfraces os cobriron máis de unha vez.

Hoxe xa non-as hai. Perdéronse, ainda non hai moito, como se van perdendo outras costumes e tradicións; de moitas xa non quedará lembranza. As que ainda se recordan, deben ser recollidas pras engadir â nosa rica etnografía.

As máscaras a que nos referimos, non teñen nome ningún especial ou, pol-o menos, non se conserva hoxe, anque esto pareznos un pouco estrano tratándose de unha cousa desaparecida fai tan pouco tempo.

Pol-os datos que temos, debían ser casi igoales aos cigarrós de Laza. Levaban faixa, ian en camisa e as pernas envoltas en flecos de bolras. Arredor da cintura, por baixo da faixa, ia un cordel ou unha correia da que se dependuraban uns grandes chocallos de ferro a cuio compás brincaban e corrían. A cara cubriana c-unha careta de madeira pintada, semellante âs que usan os cigarrós. Na testa levaban un chapeu de forma arbitraria, mais cuia forma se aproisimaba â cónica.

Por mais que o procuramos, non conseguimos ollar ningunha careta; fai tempo que se non fan e xa non se conserva ningunha das vellas.

De todal as prendas de iste disfraz, somentes se conserva o chapeo, anque perdeu o seu caracter i é indistintamente usado con calquer disfraz.

Adoitaban levar na man un vergallo feito de lenzo, mallando co-il a cantos atopaban no seu camiño, sen distinguir edade nin crás.

Andaban sempre aos brincos, correndo e choutando, animados pol-o són das chocas que lle colgaban da cintura.

Gozaban de certa inmunidade e non era lícito repelel-as violentamente, senón fuxindo.

Anque estas máscaras saían de todol-os pobos de esta rexión, estaban especialmente localizadas na banda leste do Viso, antre iste monte e o río Limia.

* * *

Tamén conservada somentes na lembranza dos vellos é a costume de celebrar carreiras de cabalos durante o Antroido, anque non fai moito tempo que as había.

Estas carreiras de cabalos precisaban un terreo en certas condicións, pois dado o accidentado do terreo, non era posible telas máis que en certos sitios. Unha das *pistas* que en Lobeira se utilizaban era o anaco de camiño comprendido antre Facós e Grou, camiño que unía Bande con Entrimo, denantes de se faguer a actual estrada.

O día da carreira xuntábanse en Facós, cos seus cabalos, os que desexaban tomar parte na Carreira. Adoitaban vir mozos dos arredores, de Santa Baia, de San Xés, das Quintas, de Montenegro, etc.

Chegada a hora, montaban nos cabalos e puñanse todos xuntos. A unha sinal, comenzaban a correr pol-o camiño adiante, cara Grou. O que chegaba primeiro a iste pobo, gañaba a carreira.

Seguramente, houbo un tempo en que se concedía un premio ao que chegaba denantes, mais xa ninguén se lembra de esto. Nos derradeiros tempos non había premio ningún.

Como o camiño era estreito e os corredores moitos, non era raro que ocurrisen accidentes e disputas que se dilucidaban moitas veces a paus.

Ás veces, tropezaba algún cabalo e, ben por culpa do animal, ben por impericia do xinete, caía iste ao chan e os demais, ao pasar, pisábano cos seus cabalos, chegando a orixinar serios accidentes.

Tanto estas carreiras de cabalos coma as máscaras de que denantes falamos, son privativas do Antroido. Esto non obstante, coidamos que a sua orixe é distinta.

Todol-os que trataron das máscaras semellantes ás de Lobeira, están conformes en asinar unha orixe prehistórica. Tamén as de Lobeira deben tér n-ela a sua nacencia, mais non así as carreiras de cabalos, que deberon aparecer posteriormente.

Cecais, e pra nós é seguro, serán unha supervivencia de aquiles xogos de que nos fala Strabon (3) e aos que quizais alude Silio Itálico (4).

Non coñecemos na Galiza outra costume semellante e ten ao noso xuicio un gran interés como dato prá reconstrución das nosas antigas costumes.

XAQUIN LORENZO FERNANDEZ.

---

(1) Núm. 35 Novembro 1926.

(2) *Homenagem a Martins Sarmento*, Guimarães, 1933, páx. 73.

(3) III, 2, 7.

(4) *Punica*. Libro XVI.

Imprenta NÓS, Rúa de Villar, 15 - Santiago

Pedir MONDARIZ

é pedir PEINADOR :-: FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

ACEPTAR IMITACIÓNS É PERXUDICAL-A SUA SAUDE E PERDEL-O SEU DIÑEIRO

MONDARÍZ

PEINADOR

GÁNDARA E TRONCOSO

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros RAFIUM
DE MÁIS DURA QU'OS DE PLUMA E LIMPAN MILLOR.
VÉNDENSE EN TODOL-OS ESTABRECIMENTOS DO RAMO.
ANDRÉS PERILLE --- OURENSE

Sanatorio Quirúrxico de San Lorenzo

Santiago de Galicia

Dos Profesores

D. Fernando Alsina e D. Antonio M. de la Riva

CIRUXANO XINECÓLOGO

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos
Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.
Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

A sua biblioteca non será unha biblioteca galega, mentras non adequira as obras editadas por

NÓS

PUBRICACIÓNS GALEGAS E IMPRENTA
SANTIAGO